

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ НАРОЩЕННЯ ЛІСОСИРОВИННОГО ПОТЕНЦІАЛУ

THE INSTITUTIONAL PRECONDITIONS FOR AN INCREASING THE FOREST POTENTIAL

Тетяна МЕЛЬНИК,

Національний університет водного господарства
і природокористування, Рівне

Tetyana MELNYK,

National University of Water Management
and Nature Resources Use, Rivne

Нарощення лісосировинного потенціалу в окремих регіонах України потребує інституціональної трансформації системи управління лісовим господарством і впровадження сучасних форм лісогосподарської діяльності. Це пов'язано з необхідністю активізації підприємницьких ініціатив у сфері лісорозведення та лісовідтворення. Тим більше, що бюджетне фінансування є недостатнім. В останні періоди відбулись доволі суттєві зміни в структурі основних лісокористувачів. Переважна більшість колишніх колгоспних лісів перейшла у відання обласних управлінь лісового і мисливського господарства. Державний комітет лісового господарства було трансформовано в Державне агентство лісових ресурсів та підпорядковано Міністерству аграрної політики і продовольства України. Такі інституціональні зміни були обумовлені потребою в централізації функцій щодо управління лісами, підвищенні рівня координації заходів з метою нарощення лісосировинного потенціалу в регіонах України.

Проблема формування інституціональних передумов становлення ринкових відносин у сфері лісового господарства вже висвітлюється протягом тривалого часу. У працях А.Карпука, О.Фурдичка, О.Голуба, Я.Ковалю розглядаються окремі аспекти активізації підприємницької діяльності у лісоресурсній сфері [1-4]. Переважна більшість дослідників поділяють думку про збереження системи бюджетного фінансування лісового господарства і поступового відділення від нього лісопереробки, яка здійснюється на базі державних лісогосподарських підприємств. Уряді праць російських та українських учених обґрунтовується доцільність створення на базі державних лісогосподарських підприємств державно-приватних партнерств, що дозволить узгодити пріоритети розвитку лісового господарства з пріоритетами соціально-економічного піднесення сільських територій.

Метою статті є розгляд регіональної диференціації в запасах лісових ресурсів та заготівлі деревини, обґрунтування перспективних напрямів розширення масштабів заліснення малопродуктивних земель, визначення пріоритетів у створенні державно-приватних партнерств на базі лісогосподарських підприємств.

Україна не відзначається високим рівнем лісистості, за винятком декількох природно-кліматичних зон. Такими зонами є Полісся і Карпати. Тому в розрізі економічних районів і спостерігається значна диференціація обсягів продукції лісового господарства. У 2009 році найбільші обсяги продукції лісового господарства переважали в Поліському (1077,4 млн. грн.) та Карпатському економічних районах (711,5 млн. грн.). Обсяг продукції лісового господарства тут перевищує аналогічний показник усіх інших економічних районів разом узятих. Даний факт має стати важливою передумовою диференціації інструментів національної лісової політики, особливо

в частині стимулювання процесів заліснення у Східному, Подільському, Придніпровському, Донецькому, Центральному та Причорноморському економічних районах, а також стимулювання комплексного використання лісоресурсного потенціалу у Поліському та Карпатському економічних районах.

Як видно з рис. 1, обсяги продукції лісового господарства у всіх районах корелюють з площею земель лісового фонду. Це свідчить про те, що нарощення обсягів виробництва на підприємствах лісового господарства в середньостроковій та довгостроковій перспективі залежить від розширення площ земель лісового фонду, яке в малозаліснених економічних районах необхідно здійснювати у формі агролісомеліоративних заходів, розширення захисних лісосмуг та плантаційного лісорозведення.

З обсягами продукції лісового господарства у всіх економічних районах корелює обсяг заготівлі ліквідної деревини. Проте скрізь має місце аналогічна кореляція щодо площ рубок лісу. Якщо в обсягах продукції лісового господарства Східний економічний район випереджає Подільський, то щодо площ рубок лісу має місце більше значення цього показника в Подільському економічному районі. Це є наслідком кращої породно-вікової структури лісового фонду у Східному економічному районі порівняно з Подільським.

Заслугує на увагу факт незбігання в Поліському та Карпатському економічних районах обсягів заготівлі лісоматеріалів круглих та деревини від рубок формування й оздоровлення лісів (рис. 2). Якщо в Поліському економічному районі обсяг заготівлі лісоматеріалів круглих становить 2727,3 тис. м³, то обсяг заготівлі деревини від рубок формування й оздоровлення лісів є меншим на 199,8 тис. м³. Хоча в усіх інших економічних районах спостерігається перевищення обсягів заготівлі деревини від рубок формування й оздоровлення лісів над обсягом заготівлі лісоматеріалів круглих.

Зокрема, в Карпатському економічному районі обсяг заготівлі деревини від рубок формування й оздоровлення лісів становить 2317,1 тис. м³, що на 785,8 тис. м³ більше обсягу заготівлі лісоматеріалів круглих. Факт переважання в більшості економічних районів обсягів заготівлі деревини від рубок формування й оздоровлення лісів над обсягами заготівлі лісоматеріалів круглих пов'язаний з недосконалою породно-віковою структурою лісового фонду, оскільки частка стиглих деревостанів є незначною.

Важливою складовою невиснажливого та збалансованого лісокористування є відтворення лісів. Природно, що найбільші площі відтворення лісів на землях лісового фонду спостерігаються в Поліському та Карпатському економічних районах, які становлять відповідно 22455 та 12247 га.

Значними можна вважати площі відтворення лісів на землях лісового фонду Причорноморського економічного району (10124 га), що перевищує аналогічний показник у Східному, Подільському, Придні-

У статті розглядаються перспективи активізації підприємницької діяльності у сфері лісового господарства. Обґрунтовується доцільність створення фонду малопродуктивних земель, які підлягатимуть залісненню. Запропоновано напрями створення кластерних об'єднань як перспективної форми нарощення лісосировинного потенціалу.

The perspectives of the intensification the entrepreneurial business in the field of forestry are regarded in the article. The suitability of a creating the fund of the unproductive land, which will be subject of the afforestation is proved. The directions of the creating the cluster associations as a promising form of the forest increasing potential are offered.

Рис. 1. Обсяг продукції лісового господарства та площа земель лісового фонду у 2010 році (за даними Державної служби статистики України)

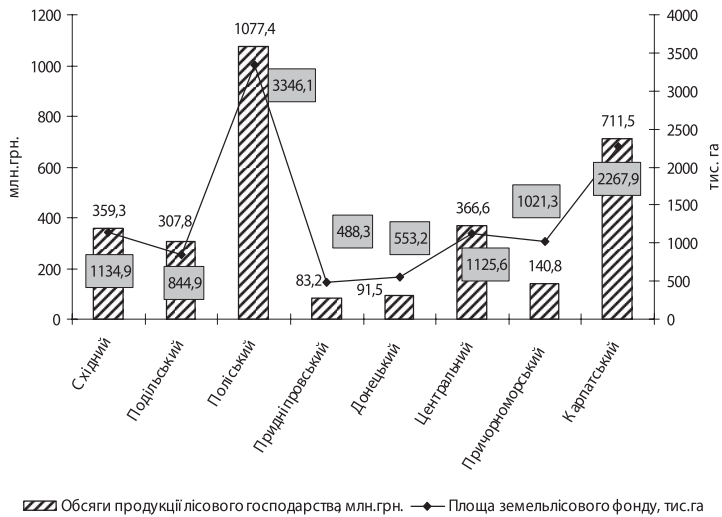
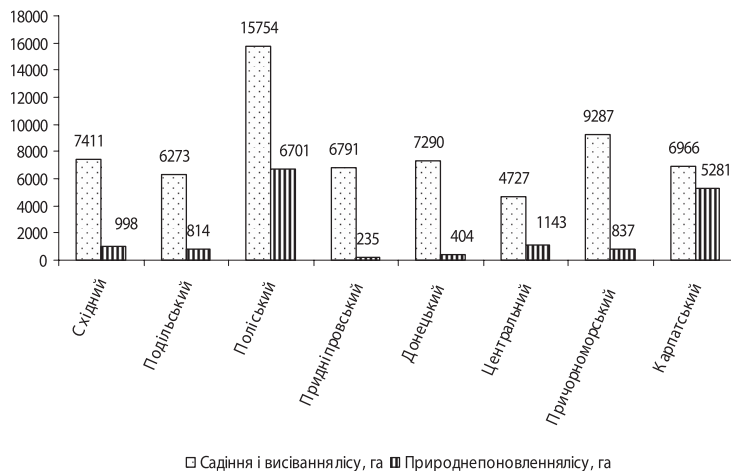

Рис. 2. Обсяг заготівлі лісоматеріалів круглих та деревини від рубок формування і оздоровлення у 2010 році (за даними Державної служби статистики України)

Рис. 3. Площі садіння і висівання лісу та природного поновлення у 2010 році (за даними Державної служби статистики України)

провському, Донецькому та Центральному економічних районах. Враховуючи низький рівень лісистості території України, а особливо зони лісостепу та степу, необхідно кардинально переглянути державну політику відтворення лісів на землях лісового фонду. Для того щоб процеси відтворення набули більшого розмаху, необхідно до цього процесу долучити фермерські й особисті селянські господарства. Стимулом для цих категорій господарств стало б відшкодування половини витрат на відтворення лісів за рахунок коштів державного бюджету, а в особливо малолісних регіонах має відшкодуватися і друга частина коштів, але вже за рахунок коштів місцевих бюджетів.

Відтворення лісів на землях лісового фонду може відбуватися двома шляхами: природне поновлення та садіння і висівання лісу. Найбільші обсяги садіння і висівання лісу – у Східному (7411 га), Подільському (6273 га), Поліському (15754 га), Причорноморському (9287 га) та Карпатському (6966 га) економічних районах (рис. 3).

У Поліському та Карпатському економічних районах спостерігаються значні обсяги природного поновлення лісу. У першому випадку на площі 6701 га, а у другому – 5281 га. З огляду на сказане вище необхідно розширювати площі садіння і висівання лісу в тих економічних районах, де природне поновлення є незначним.

Спостерігається також значний варіаційний розмах у масштабах переведення лісових культур у вкриті лісом землі в розрізі економічних районів. У Поліському економічному районі цей показник становить 18524 га, у Карпатському – 12247 га, у Причорноморському – 10124 га. У Поліському економічному районі такий результат досягається за рахунок заліснення облогових земель, які перебувають у зоні, де здійснювалось активне осушення. У Карпатському економічному районі це також пов'язано з природним залісненням сільськогосподарських угідь, які вибули з продуктивного господарського обороту внаслідок демонтажу великотоварних сільськогосподарських підприємств.

Негативним явищем ведення лісового господарства є лісові пожежі. Занепокоєння викликає високий рівень площ, пройдених пожежами, в Донецькому економічному районі (1676 га), що значно перевищує аналогічні показники у всіх економічних районах, крім Поліського. Значні лісові площі, пройдені пожежами, в Донецькому економічному районі призвели до значних збитків – 9037 тис. грн. Зменшення кількості та масштабів лісових пожеж значною мірою визначається інтенсифікацією пропаганди щодо обережного поводження з вогнем у лісовій місцевості, правильною локалізацією вогнищ виникнення пожеж, вчасним проведенням агротехнічних заходів, як того вимагає практика науково обґрунтованого лісокористування. Але при цьому слід зазначити, що причини виникнення пожеж можуть мати й об'єктивний характер – аномальна спека та перенесення пожеж із сусідніх країн.

Відмінності в обсягах продукції лісового господарства, обсягах заготівлі ділової деревини, площах відтворення лісів у розрізі економічних районів підтверджують думку про необхідність диференційованого підходу до вибору форм і методів ведення лісового господарства на територіях різних природно-кліматичних зон. У заліснених економічних районах, якими є Поліський, Карпатський економічні райони, а також гірська частина Криму, необхідно зберегти традиційну структуру управління лісовим господарством, відповідно до якої основну роль у веденні лісового господарства виконують державні лісгосподарські підприємства.

На даний момент формується інституціональна база зняття обмежень на вільний оборот сільськогосподарських угідь, у тому числі й малопродуктивних. З огляду на це варто інституціоналізувати норми, які стимулюватимуть органи місцевого самоврядування,

державні лісгосподарські підприємства, підприємницькі структури та громадян до заліснення земель, які не відзначаються високим рівнем родючості. З цією метою необхідно створити фонд малопродуктивних земель, призначених для заліснення. Фонд має отримувати бюджетні кошти для викупу у власників паїв малопродуктивних угідь уже в перший рік після зняття мораторію. Стимулювати громадян до продажу цієї категорії угідь саме цьому фонду має символічна ціна за здійснення такого роду трансакцій із землею.

Землі, які будуть концентруватись у фонді малопродуктивних земель, призначених для заліснення, мають надаватися на конкурсних засадах або державним лісгосподарським підприємствам, або іншим категоріям підприємницьких структур, у тому числі й агроформуванням. Основною умовою передачі малопродуктивних земель агроформуванням має бути гарантія останніх щодо використання цих земель для здійснення агролісомеліоративних заходів, а в кінцевому підсумку – зміцнення агроландшафтів, зниження рівня вітрової та водної ерозії. Малопродуктивні землі, які знаходяться поблизу населених пунктів, мають передаватися громадянам для подальшого заліснення і нарощення асиміляційного потенціалу даних територій.

Важливого значення набуває розробка системи інституціонального забезпечення та методичної бази надання заліснених земель під заставу для отримання кредитних ресурсів комерційних банків, які є необхідними для розбудови матеріально-технічної бази лісівництва і проведення науково обґрунтованих лісовідновлювальних та лісосанітарних робіт.

Однією з основних передумов підвищення ефективності використання лісоресурсного потенціалу є стимулювання розширення потужностей комплексної переробки лісосировини. Стимулювання може проводитися також через надання з названого вище фонду малопродуктивних земель суб'єктам лісгосподарського підприємництва в разі впровадження ними сучасних технологій переробки неліквідної деревини, кускових відходів і недеревної сировини. Намагання світової спільноти поступово нарощувати асиміляційний потенціал планетарного простору однозначно буде супроводжуватися наданням фінансових преференцій суб'єктам лісівництва, які здійснюватимуть розширення площ лісових земель та забезпечуватимуть приріст лісосировинної маси.

Розширення площ земель лісового фонду за рахунок державних лісгосподарських підприємств збільшуватиме частку земель у державній власності, а це важлива передумова забезпечення національної безпеки держави, господарської самодостатності країни і формування сприятливого життєвого простору для місцевого населення. Адже на сьогодні частка державної власності в структурі земельного фонду України є незначною, що свідчить про ризик захоплення життєвого простору України транснаціональними корпораціями та іншими категоріями підприємницьких структур-нерезидентів.

Практика попередніх років і світовий досвід доводять, що вдале вирішення завдання нарощення лісоресурсного потенціалу є можливим за активної участі держави та органів місцевого самоврядування. Мова йде про їх безпосередню участь в організації заліснення малопродуктивних земель та здійсненні агролісомеліоративних заходів шляхом створення відповідних інституціональних форм ведення лісгосподарського підприємництва. Найбільш прийнятною формою є державно-приватне партнерство, що являє собою своєрідний альянс держави (муніципалітетів) і підприємницьких структур. Саме в межах державно-приватного партнерства є можливість вдало поєднати адміністративний ресурс державних і представницьких органів влади та інвестиційний потенціал підприємницьких структур. Така форма державного підприємництва дасть можливість узгодити інтереси суб'єктів підприємницької діяльності в напрямку отримання максимального економічного ефекту від розширеного відтворення потужностей лісівництва і лісопереробки та інтереси владних структур, які полягають у нарощенні асиміляційного потенціалу територій, створенні нових робочих місць і становленні малого й середнього підприємництва.

Формування інститутів державно-приватного партнерства у сфері лісового господарства сприятиме розв'язанню давно існуючої дилеми:

зберегти лісоресурсні блага під патронатом держави (муніципалітетів) та підвищити рівень капіталізації відновлення й відтворення лісоресурсного потенціалу. Для апробації даної форми державного підприємництва необхідно реалізувати ряд пілотних проектів на територіях, де в останні періоди погіршилися умови для ведення високоінтенсивного сільськогосподарського виробництва і сформувалися передумови для нарощення лісоресурсного потенціалу. Йдеться про зону осушувальних меліорацій. Зокрема, у Волинській та Рівненській областях є значні площі сільськогосподарських угідь, які стали придатними для продуктивного використання в агропромисловому виробництві внаслідок осушення, але у зв'язку з демонтажем та фізичним зносом гідротехнічних споруд, які їх обслуговували, вибули з продуктивного господарського обороту.

На цих територіях районні державні адміністрації, сільські і селищні ради, лісгосподарські та сільськогосподарські підприємства, в тому числі й фермерські господарства, мають створювати державно-приватні партнерства у формі кластерів. Активну участь у кластерних утвореннях можуть брати місцеві фінансово-кредитні установи, підрозділи державного управління екології та природних ресурсів, екологічна інспекція, а також науково-дослідні інститути і вищі навчальні заклади. Основною доміантою діяльності цих кластерних утворень стане забезпечення інтегрованого управління земельними, лісовими та водними ресурсами. Кластер має створити власний бюджет, джерелами формування якого будуть частина надходжень від продажу земель населених пунктів, частина надходжень від трансакцій із землями сільськогосподарського призначення, ресурси фінансово-кредитних установ – учасників кластерного утворення, бюджетні кошти, спрямовані на лісорозведення.

Створення кластерного утворення на меліорованих землях протягом 3-5 років дасть змогу значно розширити площу земель лісового фонду, створити природно-ресурсні передумови нарощення потенціалу заготівлі недеревної сировини, сформувати ресурсну базу для розбудови індустрії лозоплетіння та місцевих промислів, активізувати зелений туризм, забезпечити приріст фауністичних ресурсів. З огляду на це виникнуть передумови для обґрунтування можливості отримання глобальних бонусів унаслідок нарощення асиміляційного потенціалу територій, як це передбачається міжнародними природоохоронними конвенціями.

ВИСНОВКИ

Для суттєвого нарощення лісосировинного потенціалу необхідно розширювати спектр форм підприємницької діяльності у сфері лісового господарства. Детермінуючим чинником щодо вибору таких форм має бути розуміння того, що лісові блага є стратегічно важливою складовою національного багатства, яка має перебувати у власності держави. Зберегти більшість складових лісосировинного потенціалу під патронатом держави і при цьому зацікавити підприємницькі структури інвестувати лісгосподарські проекти можна шляхом формування державно-приватних партнерств. Серед різноманітних форм державно-приватного партнерства найбільш прийнятною є кластерна форма, яка дозволяє на добровільних засадах об'єднати зусилля органів місцевої влади, державних лісгосподарських підприємств, фінансово-кредитних установ та науково-дослідних інститутів у напрямку розширення площ лісових земель і нарощення лісосировинного потенціалу окремих територій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карпук А. І. Інституціоналізм як методологічна парадигма формування системи ринкового регулювання лісокористування / А. І. Карпук // *Агросвіт*. – 2011. – № 15. – С. 16-20.
2. Карпук А. Фінансово-кредитне регулювання лісокористування: інституціональні передумови та можливі альтернативи / А. Карпук // *Економіст*. – 2011. – № 3. – С. 36-38.
3. *Природно-ресурсна сфера України: проблеми сталого розвитку та трансформації: [монографія] / [за ред. чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина]. – К.: ЗАТ "Нічлава", 2006. – 704 с.*
4. Фурдичко О. Лісове господарство України: перспективи, критерії та індикатори екологічно сталого ведення й управління / О. Фурдичко // *Регіональна економіка*. – 2003. – №2. – С. 21-35.